

TÜRK TARİHİNİN KAYNAKLARINA GENEL BİR BAKIŞ

“A GENERAL VIEW OF RESOURCES OF THE TURKISH HISTORY “

Yrd. Doç. Dr. M. Emin YOLALICI*

Özet

Tarihin iyi bir şekilde araştırılması, pek çok konunun açıklığa kavuşması, bugün güncelliğini koruyan konuların daha iyi bir şekilde açıklanabilmesi, ancak tarihin kaynaklarına inmekle mümkündür. Türk tarihi ise zengin kaynaklara sahiptir. İslamiyet öncesi döneme ait Türklerin müzelik malzeme türünde bol miktarda kaynaklarına ulaşılmıştır. Zamanla yazılı kaynaklar da artmıştır. Osmanlılar döneminde ise zengin kaynak türlerine geçilmiştir. Özellikle arşivlerin kataloglanması Türk tarihi araştırmalarına önemli kolaylıklar getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk tarihi, kaynak, arşiv, tarihçi, telif.

Abstract

Researching history beter, unraveling many components, explaining the events which still have been had their popularities may just be possible by studying the sources of history. As for Turkish history has abundant researches. The museum materrals which belong to pre-Islamic period, supply us fertile researches, too. In time, the registered research became much more than past. There are more fertile researches which belong to the period of Otoman Empire. Especially cataloguing the archives have supplied to study Turkish history easily.

Key Word: Turkish history, research, archive, historian, compilation.

---

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü SAMSUN

Kaynak olmadan tarih yazmak mümkün değildir. Kaynakta ise gerçek kaynaklar aranır. Gerçek kaynağa dayanmayan bir tarih araştırması, ya safsata, ya masal, ya ideolojik veya demagojiktir. Gerçek kaynaklar ise, devrinde yazılmış kitaplar, hatıralar, seyahatnameler, müzelik malzemeler veya tarihe miras bırakmak amacı ile yazılmamış belge ve defterlerdir.

Türk tarihinin de günümüze yaklaştıkça zengin kaynaklara dayalı olduğu görülür. Ancak eski dönemlere ait müzelik malzemeler bol miktarda varsa da, yazılı yerli kaynaklar azdır. Her ne kadar müzelik malzemeler ana kaynak olması nedeniyle, değişmeyen, şahsi etkilere uğramayan, geçmiş hayatın bakiyeleridir. Fakat bu tür Türk tarihinin önemli kaynaklarının incelenmesi, araştırılması, bulunması, okunması, değerlendirilmesi çabalarında Türk araştırmacıları görmek pek mümkün değildir. Yine bu konuda da özellikle Batılı bilim adamlarının, Türkologlarının, oryantalistlerinin, şarkiyatçıların, filologlarının katkıları büyüktür.

I.İslamiyet Öncesi Orta-Asya Türk Tarihinin Kaynakları

Eski dönem Türk tarihinin şüphesiz kaynaklarının en önemlileri **müzelik malzemelerdir**. Özellikle çeşitli Türkologların yüzlerce mezar veya ören yerlerinde yaptıkları kazılar sonucunda yüzlerce eser ortaya çıkarılmıştır. Çeşitli silahlar, giyecek eşyaları, at koşumları, ziraatla ilgili aletler, süs eşyaları, ziynetler, tapınaklar, şehir kalıntıları, kaleler gibi önemli kalıntılar bulunmuştur. Mumyalanmış ve donmuş insan cesetleri çıkarılmıştır. Bu cesetlerden bazılarında döğmeler, bazılarında baş ve vücut içindeki iç organların çıkarılmasından sonra dikildiğini gösteren dikiş yerleri bulunmaktadır. Bulunan kale ve şehir kalıntılarında Türklerde yerleşik hayatın da yaygınlaştığını görmek mümkün olmaktadır.

Eyer kaşları, kayalar, seramikler vs. üzerine çizilmiş resimlerden de eski Türklerin hayat şartları hakkında bilgi edinilmektedir. Bu resimlerde avcılık ön plandadır. Ayrıca bugün Orta-Asya'da yok olan, o gün için yaşayan hayvan türlerini de görmek mümkündür. Bu resimlerde ve bulunan diğer müzelik malzemelerde Türk kıyafetleri görülmektedir. Bu kıyafetler tamamen savaşçıların kolayca hareketini sağlayan giysilerdir. Yani pantolon, ceket, yelek, çizme gibi.

Özellikle bulunan Türk mezarlarında hayvan cesetleri vardır. Ölü ile gömülen bu hayvanlar Göktürklerde ve Hunlarda at iken, Kırgızlarda koyundur.

Yine bulunan kanallar, Türklerde ziraatın da geliştiğini gösteren kaynaklardır. Bazı kanallar tamamen geometrik bilgiler içinde inşa edilmiştir.

Orta-Asya Türk tarihinin yerli yazılı kaynakları çok geç başlamıştır. İlk yerli yazılı kaynak olarak **Orhun Yazıtları** görülmektedir. Bu yazıtların ilki 732 yılında yazdırılan ve dikilen **Kültekin Yazıtı**'dır. 734'de **Bilge Kağan Yazıtı**, daha sonra da **Tonyukuk Yazıtı** dikilmiştir. Bu yazıtlarda ilk kez Türk tarihi anlatılmaktadır. Ancak yazıtların dünya kamuoyuna tanıtılması, okunması ve

yayınlanması daha sonraları, ancak XIX. Yüzyılda mümkün olmuştur. Bu yazıtlarda ilk Türk yazısı olan Göktürk alfabesi kullanılmıştır ¹.

Gerek Orhun yazıtları bulununcaya kadar, gerekse daha sonraki dönemler için Orta-Asya Türk tarihi ile ilgili en önemli dış yazılı kaynaklar **Çin kayıtlarıdır**. Çinli seyyahlar ile Çinli tarih yazıcılarının eserleri Türk tarihinin pek çok yönlerini açıklamaktadır. Ayrıca devletin tuttuğu resmi hanedanlık kayıtları da çok önemlidir. Bu kayıtlar M.Ö. 206 ile 1644 yılları arasındaki geniş bir tarihi dönemi içine alır. Bu hanedanlık tarihi 235 ciltten oluşmaktadır. Kayıtlardan yola çıkarak Çin sinoloğu W. Eberhard, Türklerle ilgili pek çok kısmı yayınlamıştır ².

Orta-Asya Türk tarihi ile ilgili en önemli kaynaklardan biri de **Türk destanlarıdır**. Bu destanlar sözlü olup, daha sonra yazıya geçirilmiştir. En önemlileri **Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Bozkurt Efsanesi, Manas Destanı, Alp Er Tunga Destanı**'dir. Yazıya geçirilemeyen destanlar günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşanlarda da önemli değişiklikler olmuş veya çok kısaltılmıştır ³.

II.İslamiyet Sonrası Türk Tarihinin Kaynakları

İslamiyet sonrası Türk tarihinin yerli kaynaklarında önemli artışlar görülmektedir. Türkler İslamiyete geçince, İslam ülkeleri ile temasları artmış, kağıdın da kullanılmaya başlaması ile tarihe ışık tutacak yayınlar da çoğalmıştır. Yani Türklerin Batı'ya, İran'a, Anadolu'ya gelmeleri, onların kültürel bakımdan da gelişmelerini sağlamış, şehir hayatının yaygınlaşması ile bilimsel çalışmalar gözle görülür derecede artmıştır.

A.Karahanlılar

Bu dönemde ilk önemli yayınları Karahanlılar devrinde görmekteyiz. Bunlardan ilki **Yusuf Has Hacip** tarafından 1070 yılında telif edilen **Kutadgu-Bilig**'dir. Bu eserde bir devletin nasıl yönetilmesi gerektiği, iyi bir idarenin özellikler, adalet, eğitim, ticaret, vergiler gibi konular, yol gösterici bir tarzda dile getirilmektedir. Bu eserin üç nüshası olup, Reşit Rahmeti Arat, bu üç nüshanın tıpkı basımı, Türkçesi ve tercümesini 3 cilt halinde yayınlamıştır ⁴.

Karahanlı dönemine ait ikinci eser **Divân-ı Lugati't-Türk**'tür. Doğu Karahanlı şehzadelerinden **Kaşgarlı Mahmud** tarafından 1074 yılında telif edilmiştir. Bu eser bir Türk dili ansiklopedisidir. Türkçe kelimeler verimli, sonra Arapça'sı yazılmış, sonra da geniş bir açıklaması yapılmıştır. Eserin yazılış amacı, Araplara ve diğer milletlere Türkçe'yi öğretmek ve Türkçe'nin güzelliğini

¹ Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2003, XVII-XXII.

² Daha geniş bilgi için bakınız: Eberhard, W., Çin'in Şimal Komşuları, TTK. Y., Ankara 1996.

³ Yolalıcı, M.Emin, Türk Tarihinin Kaynakları, Eser Yayınevi, Samsun 2006, 44-45.

⁴ Yolalıcı, aynı eser, 81-82.

tanıtmaktır. Tek nüshası olan bu eser de, Besim Atalay tarafından 4 cilt halinde Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır ⁵.

Ayrıca Karahanlılar döneminde yazılmış bazı tarihi eserler daha günümüze ulaşmıştır. **Hoca Ahmed Yesevî** ise, Hikmet adı verilen ilahi türündeki şiirlerle Türk göçebelerine İslamiyeti sevdirmek ve ısındırmak istemiştir. Onun öğretileri ve etkileri daha sonraları Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Emre'de devam etmiştir.

B.Uygurlar

Orta-Asya'da önemli bir devlet kuran Türk grubu da Uygurlardır. Özellikle Doğu Türkistan'a geldikten sonra çeşitli adlarla devletler kuran Uygurlar, bu dönemlerinde uygarlıkta çok ilerlemişlerdir. Şehirleşme büyük oranda artmış, ticaret, ziraat, sanat, kültür ve medeniyette zirveye çıkmışlardır. Ancak bu dönemde eski dinlerini terk ederek Buda ve Mani dinine girmişler, XIII. Yüzyıllarda da Müslümanlığı kabul etmişlerdir.

Özellikle mabetlerde kurulan kütüphanelerden çok sayıda eser günümüze ulaşmıştır. Buldukları Uygur alfabesi ile yazılarını yazmışlardır. Çinlilerden öğrendikleri kağıt yapma sanatını daha da geliştirerek, ipek yerine pamuktan kağıt elde etmişlerdir. Kütük baskısı adı ile ilk matbaayı da kullanarak kitaplar basmışlardır. Ancak bu kitap ve belgelerin çoğu dini nitelikli olup, Uygur tarihine ışık tutacak yerli bilgilerden uzaktır. Bu nedenle Uygurlar hakkındaki bilgileri de Çin elçilerinden, Çin seyyahlarından veya Çin hanedan tarihlerinden öğrenmekteyiz.

Uygurlardan günümüze gelen ve Uygurların pek çok yönlerini anlatan tek yerli kaynaklar hukuk vesikalarıdır. Bu hukuk belgelerinde 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre gün, ay ve yıl, ödemenin ne zaman ve nasıl yapılacağı, mal satan, borç veren veya kiraya verenin adı, ne karşılığında borç verildiği, kefiller, şahitler gibi hususlar vardır. Hatta bu belgelerde ağırlık, uzunluk, parasal değer gibi ölçülerde yazılıdır ki, bu ölçülerin bugün karşılıkları nedir daha tespit edilememiştir ⁶.

C.Gazneliler

Orta-Asya Türk devletlerinden biri olan Gazneliler döneminde de önemli eserler talif edilmiştir. Bunlardan biri, Gaznelilerin en ünlü hükümdarı Sultan Mahmud'un desteği ile İran kökenli **Firdevsî**'nin yazdığı **Şehname**'dir. Bu eser bir Gazne tarihi değildir. Tamamen İran tarihi ile ilgilidir. İran tarihi de destanlara dayanarak yazılmıştır. Uzmanlara göre, bir milletin tarihi ananelerini toplayan böyle bir destana dünyada başka hiçbir millet sahip değildir. Firdevsî destanlara dayalı olarak sadece İran tarihini yazdığından, Sultan Mahmud tarafından

⁵ Yolalıcı, aynı eser, 82.

⁶ Yolalıcı, aynı eser, 83-85; Bkz. İzgi, Özkan, Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi(Hukuk Vesikalarına Göre), Ankara 1987.

beğenilmemiş ve şaire istediği para verilmemiştir. Ancak İran tarihi içinde Türklerle düşmanca veya dostça ilişkilerde işlendiğinden, bu eser Türk tarihi açısından da önemli bir kaynaktır⁷.

Gazneli Sultan Mahmud devrinin en ünlü bir bilgini de **Utbi'**dir. Gazneli Devleti'nin kurucusu Sebüktekin ve oğlu Sultan Mahmud ile çağdaş diğer hükümdarların saltanatlarının anlatıldığı bir tarih kitabı yazmıştır. Yine Gazneli Devleti bilginlerinden **Abu'l-Reyhan al-Bîrûnî** de çeşitli sahalarda eserler yazmıştır. Tarih alanında, eski milletlerin kronolojik tarihlerini anlatan bir eser ile, Harezm'in ve Gaznelilerin tarihlerini telif etmiştir. Gazneliler döneminde çok sayıda kültür, dini veya idari yapılar yapılmışsa da, zamanla çeşitli nedenlerle bu eserlerin hemen tamamı yok olmuştur⁸.

D.Harzemşahlar

Harzemşahlar döneminde de önemli yapılar yapılmıştır. Ancak bu müzelik malzemeler zaman içerisinde yok olmuştur.

Tarih alanında ise eser bırakan pek çok bilgin yetişmiştir. Bunlardan en önemlisi **Muhammed Nasavî'**dir. Onun Harzemşah hükümdarlarından Alaaddin Muhammed'in zaferlerini anlatan manzum Farsça bir eseri ile Harzemşahların son hükümdarı Celaleddin Harzemşah'ın dönemini anlatan Arapça bir eseri bulunmaktadır.

Diğer bir bilgin **Nişapurî** olup, Arapça bir Harzemşah tarihi yazmıştır. **Abu'l-Hasan Bayhakî** ise, Harzemşahların genel tarihini anlatan bir eser telif etmiş olup, Harzemşah tarihi için en önemli bir kaynaktır⁹.

E.Selçuklular

Gerek Büyük Selçuklular, gerekse onlardan doğan diğer Selçuklu devletleri ve beylikleri devrinde de önemli tarihi eserler meydana getirilmiştir. Bu kaynakların en önemlilerinden biri müzelik malzemelerdir. Özellikle Anadolu'da kurulan Selçuklu devleti ile diğer beyliklerden pek çok tarihi yapı günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan cami, medrese, köprü, kervansaray, saray, kale, hamam vs. gibi yapılardan, Selçukluların kültür ve medeniyette ne kadar ileri gittiklerini görmek mümkündür.

Tarih yazıcılığında da önemli eserler bırakmışlardır. Bunlardan biri, Büyük Selçuklu Devleti'nde 30 yıla yakın vezirlik yapan **Nizâmü'l-Mülk**'ün yazdığı **Siyâset-Nâme**'dir. Selçuklu devlet düzeni ile ilgili bir eserdir. Yusu Has Hacib'in Kutadgu-Bilig adlı eseri metodunda yazılmıştır. Ayrıca anonim Selçuknâmeler,

⁷ Yolalıcı, aynı eser, 85-86.

⁸ Yolalıcı, aynı eser, 86.

⁹ Yolalıcı, aynı eser, 87.

Urfalı Mathieu ve **Süryani Mihael**'in eserleri ile çoğu günümüze ulaşmamış çok sayıda eser bulunmaktadır ¹⁰.

F.Osmanlılar

Osmanlı tarih yazıcılığı esas itibariyle İslam tarih yazıcılığının bir devamıdır. Ancak 600 yıllık dönemde tarihçiliğin her türünde büyük gelişme gösterilmiştir. Önceleri şehname, gazavatname, menakıpname türünde başlayan tarih yazıcılığı, vekayiname, teşkilat, tarihi coğrafya, biyografi, seyahatname veya **Tevârih-i Âl-i Osman** türünde eserlerle devam etmiştir. Zaman içerisinde dış yazarların eserlerinden ve arşiv belgelerinden yararlanma, hatta sebep ve sonuçlara inme gibi yeni tarih metotları uygulanmıştır.

a)XV.-XVII. Yüzyıl Arası Tarih Yazıcılığı

Osmanlılarda II.Murat devrine kadar tarih yazıcılığı alanında önemli eserler yoktur. Sadece bazı menakıpname, şehname ve gazavatname gibi eserler görülmektedir. II.Murat devrinin ilk ciddi tarih eseri, **Yazıcı-zâde Ali** tarafından yazılan **Tevârih-i Âl-i Selçuk**'tur. Ayrıca bu dönemde İslam tarihinin bazı eserleri Türkçe'ye çevrilmiş ve tarihi takvimler hazırlanmıştır.

Fatih devrinde **Şükrullah**, **Enveri** ve **Karamanî Mehmet Paşa**'nın yazdıkları tarih eserleri vardır. Ancak bu eserler tarih yazıcılığı açısından önemli eserler değildir.

Tarih yazıcılığının altın çağının başlangıcı **II.Bayezit** ile başlar. Bu dönemin ilk başarılı örneği **Aşıkpaşazade**'nin kaleme aldığı **Tevârih-i Âl-i Osman** adlı eseridir. Özellikle II.Murat, Fatih ve kısmen II.Bayezit dönemlerindeki olayları kendi gözlemlerine ve silah arkadaşlarından dinlediklerine dayanarak kaleme almıştır. 1482 yılına kadar gelen olayları anlatan Aşıkpaşazade, asker olarak çeşitli savaşlara katılmıştır. Bazı nüshaları 1502 yılına kadar anlatılmaktadır ki, bunları kendinden sonrakiler zeyl etmişlerdir ¹¹.

II.Bayezit devrinin bir diğer eseri de **Mehmed Neşri**'nin yazdığı **Kitâb-Cihan-nümâ**'dır. Aslı bir İslam ve dünya tarihidir. Eser 8 kısımdan ibaret olup, ilk 5 kısmı İslam ve dünya tarihini kapsamakta ise de, bu 5 kısım günümüze ulaşmamıştır. 6. kısım Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II.Bayezit'e kadarki olayları, 7. kısım II.Bayezit ve 8. kısım da Yavuz devri olayları işlenmiştir. Sadece 6. kısım 2 cilt halinde yayınlanmıştır. II.Bayezit ve Yavuz devri için ana kaynaktır. Neşri, kendinden sonraki tarih yazarlarına büyük etki yapmış, Osmanlı ilk dönemleri için önemli bir kaynak bırakmıştır ¹².

Fatih ve II.Bayezit devirlerinin en önemli yazarlarından biri de **Dursun Bey**'dir. Dursun Bey, **Târîh-i Ebu'l-feth Sultan Mehmed** adını verdiği bu

¹⁰ Yolalıcı, aynı eser, 87-91.

¹¹ Aşıkpaşazâde, Âşık Paşaoğlu Tarihi, Çev. Atsız, MEB. Y., İstanbul 1992, 5-7.

¹² Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihan-nümâ, C.I-II, TTK. Y., Ankara 1987.

eserinde, Fatih devri ile 1488 yılına kadar ki II.Bayezit devrini ele almış bir ana kaynaktır. Osmanlılarda bir hükümdar tarihinin ilk örneğidir ¹³.

Özellikle olgunlaşma çağının başlangıcı sayılan II.Bayezit devrinde daha gelişmiş tarih yazıcılığının örnekleri başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı tarih yazıcılığı eser sayısı, çeşidi, dil, içerik ve üslup özellikleri ile zirveye çıkmıştır. Bu dönem II.Bayezit'le başlamış ve sonraki padişahların teşvikleri ile tarih yazıcılığı gelişmiştir.

Olgunlaşma döneminin ilk önemli eserlerinden biri **İdris-i Bitlisî**'nin yazdığı **Heşt-Behişt** adlı eseridir. Bu eser Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1503 yılına kadarki olayları anlatır. 1503 yılında da bu eseri sipariş veren II.Bayezit'e sunulmuştur. 8 Osmanlı hükümdarını anlatan, Farsça manzum bir Osmanlı tarihidir. Onun diğer bir eseri de **Selim-nâme**'sidir. Yavuz devrini anlatan yine Farsça ve kısmen nesir, kısmen nazım türündedir. Bitlisî'nin bu iki eseri de pek çok yazara kaynak olmasına rağmen yeterince değerlendirilmemiş ve Türkçe'ye tercüme edilerek yayınlanmamıştır ¹⁴.

Bitlisî'nin oğlu **Ebu'l-Fazl Mehmet Efendi** de önemli tarih eserleri kaleme almıştır. Bunlardan en önemlileri **Heşt-Behişt Zeyli**, **Selimsâh-Nâme**, **Tevârih-i Al-i Osman**, **Târîh-i Osmânî**'dir ¹⁵.

II.Bayezit'in sipariş verdiği diğer bir kişi de, onun devrinde kadı ve müderris olan, Kanunî devrinde Şeyhülislamlığa getirilen **Kemalpaşa-zâde**'dir. Kemalpaşa-zâde, **Tevârih-i Al-i Osman** adı ile 8 defterden oluşan ve Bayezit devrinin sonlarına kadar gelen bir eser kaleme almıştır. Bu eserini II.Bayezit'e takdim etmiştir. Daha sonra Kanunî'nin isteği ile **Selimmâme** adı ile 9. defteri, **Süleymannâme** adı ile de Kanunî'nin Macaristan Seferi'ne kadarki Süleyman dönemini anlatan 10. defteri hazırlamıştır. Dolayısıyla 234 yıllık olayları 10 defterden oluşan dev eserinde toplamıştır. Türkçe telif edilmiş bu eserden pek çok yazar yararlanmışsa da günümüzde ancak 1., 2. ve 7. defterler Türkçe'ye çevrilerek yayınlanmıştır ¹⁶.

Kanunî döneminde özellikle çok sayıda **Selimmâme** ve **Süleymannâmeler** yazılmıştır. Kanunî'nin emri ile yazılan Selimmâmelerin miktarı 20 civarındadır. Bu eserlerde Selim'in doğumundan veya sancak beyliğinden veyahut tahta çıkma mücadelesinden başlayarak dönemi anlatılır. Selimmâmelerden çok azı günümüzde yayınlanmıştır. Süleymannâmeler ise, Kanunî dönemi ve sonrasında telif edilmişlerdir. Bunlardan da 30'un üzerinde eser vardır. Bunların da çok azı günümüzde yayınlandı. Gerek Selimmâme, gerekse Süleymannâmeler'de padişah aleyhinde ifadeler kullanılmaz. Yaptıkları her icraat doğru kabul edilir. Bu

¹³ Dursun Bey, Târîh-i Ebu'l-feth, İstanbul 1977.

¹⁴ Bayraktar, Mehmet, Bitlisli İdris, Kültür Bak. Y., Ankara 1991, 41-47.

¹⁵ Aynı eser, 12-13.

¹⁶ Babinger, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çev. Coşkun Üçök, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., Ankara 1982, 68-74.

bölümler dışında bu eserler Selim ve Kanunî devirleri için birinci elden kaynaklar niteliğini taşır ¹⁷.

II. Bayezit döneminde başlayan ve Kanunî devrinde de devam eden bir tarih kaynağı da **Tevârih-i Âl-i Osman** yazma geleneğidir. Müellifi belli olanlar **Oruç b. Adil, Ruhi Çelebi, Hadidî** ve **Lütfi Paşa**'nın eserleridir. Hepsi de aynı adla yazılmıştır. Ancak müellifi belli olmayan, yani anonim **Tevârih-i Âl-i Osman**'ların sayısı fazla olup, 23 civarındadır. Bunlar da muhtasar ve mufassal olarak iki türdedir. Mufassallarda eserler 3 başlık halinde işlenmiştir. Birinci bölümde, Osmanlı hükümdarları ve şehzadelerin başlarından geçen olaylar, Osmanlıların ataları ve Anadolu'ya gelişleri, efsanevî bir tarzda anlatılmıştır. İkinci bölümde, İstanbul'un fethi ile Ayasofya'nın efsanevî tarihi izah edilmiştir. Üçüncü bölümde ise, İstanbul'un fethinden 1490, 1549 veya 1555'lere kadar Osmanlı tarihi anlatılmıştır. Bu tür eserler, halkın tarih dinleme ihtiyacını gidermek amacı ile yazılmış popüler tarihçiliğin ürünleridir. Basit halk türü eserler olmakla beraber, yazarın yaşadığı devirleri anlatan kısımlar kaynak olma özelliğine sahiptir ¹⁸.

Yavuz devrinde Nişancılık görevinde bulunan **Celal-zâde Mustafa Çelebi**'nin **Selimmâme** adlı eseri yanında, **Tabakatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik** adlı eseri vardır. Bu eseri 30 tabaka olarak planlamışsa da bitirememiş ve sadece 30. tabaka günümüze ulaşmıştır. Burada Kanunî devri olayları 1555 yılına kadar anlatılmakta olup, Kanunî döneminin en önemli kaynaklarından ¹⁹.

III. Murat ve III. Mehmet'in padişah hocalığını yapan **Hoca Sadeddin Efendi** de önemli bir tarih eseri yazmıştır. Eserinin adı **Tacü't-Tevârih** olup, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Yavuz'un ölümüne kadarki olayları telif etmiştir. Eserini yazarken tarafsız kalmaya çalışmış, yer yer kaynak eleştirilerinde de bulunmuştur. Bu eser XVI. Yüzyılda Osmanlı Türkçesi'nin en parlak örneği ve Osmanlı dönemi için başvurulacak önemli bir kaynaktır. Günümüzde 5 cilt halinde yayınlanmıştır ²⁰.

XVI. Yüzyılın en önemli tarih yazarlarından biri de **Âfî** mahlasını kullanan **Mustafa b. Ahmed**'tir. Onun tarihle ilgili pek çok eseri olup, en önemlisi ise, **Kühü'l-Ahbâr** adındaki dünya tarihidir. Dört kısım olan bu eserin üçüncü kısmında Türk ve Tatarların tarihi, dördüncü kısmında da kuruluşun III. Mehmet'in tahta çıkışına kadarki Osmanlı tarihi anlatılmaktadır ²¹.

XVII. Yüzyılda da önemli tarih eserleri veren şahsiyetler yetişmiştir. Bunlardan biri **Peçevî İbrahim Efendi**'dir. Devlet hizmetinde bulunmuş, çeşitli

¹⁷ Babinger, aynı eser, ilgili kısımlar; Severcan, Şerafettin, "Süleymannâmeler", Osmanlı, C.8, Ankara 1999, 301-317.

¹⁸ Yolalıcı, aynı eser, 105-106; Adalıoğlu, Hasan Hüseyin, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tarihler", Osmanlı, C.8, Ankara 1999, 286-292.

¹⁹ Babinger, aynı eser, 113-114.

²⁰ Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevârih, 5 cilt, Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1992.

²¹ Yolalıcı, aynı eser, 108.

savaşlara katılmış, kalelerin zaptında görev almıştır. **Peçevî Tarihi** adı ile ünlü eserini yazmıştır. 1520-1639 yılları arasındaki olayları anlatmıştır. Özellikle 1600-1639 arası dönem için bir ana kaynaktır. Ayrıca ilk kez Batı kaynaklarından yararlanılan ilk Osmanlı tarih yazarıdır. Bu eser Cumhuriyet devrinde basılmıştır²².

XVII. Yüzyılın diğer ünlü bir tarih yazarı da **Kâtib Çelebi**'dir. Esas adı Mustafa b. Abdullah'tır. Tarihle ilgili en önemli eserleri **Arapça Fezleke, Türkçe Fezleke, Takvimü't-Tevârih** ve denizcilikle ilgili bir eserdir. Ayrıca Arapça bir biyografi eseri vardır. Kısaca **Keşfü'z-Zunûn** denilen bibliyografya kamusu ise muhteşemdir. Burada 14.500 eser ile 10.000 yazar verilmiştir. Eserlerin yazarları, telif tarihleri, fasılları ve içerikleri belirtilmiştir. Arapça yazılan bu eser tam bir kaynak tanıtımı eseridir. Ancak eserlerinden hiç biri günümüzde çevrilerek basılmamıştır²³.

XVII. Yüzyılın diğer bir tarih eseri bırakan şahsiyeti **Müneccimbaşı** adıyla tanınan **Ahmed Dede**'dir. Eserinin adı **Camiü'd-Düvel** olup, eski devirlerden 1672/73 yıllarına kadar gelen bir dünya tarihidir. Arapça yazılan bu eserde, Osmanlı tarihide kuruluştan 1672/73 yıllarına kadar anlatılmıştır. İslam, Osmanlı ve Batı kaynakları olarak 70 kadar eserden yararlanmıştır. Bu eser Lale Devrinde Nedim başkanlığında bir heyet tarafından tercüme edilerek basılmıştır. Son dönemlerde bir kısmı Türkçe olarak da yayınlanmıştır²⁴.

XVII. Yüzyılda yetişen diğer önemli bir tarihçi de **Hezarfen Hüseyin Efendi**'dir. Geniş bir bilgi birikimine sahip olan Hezarfen, bir dünya tarihi ile Roma tarihini yazmıştır. Dünya tarihi ile ilgili eserinde, Osmanlıların kuruluşundan 1672 yılına kadar olayları anlatmıştır. İslam, Osmanlı ve Batı kaynaklarından yararlanmıştır²⁵.

b)XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Teşkilat Tarihçiliği

Bu yüzyıllarda Osmanlılarda teşkilat tarihçiliği de gelişmiştir. Özellikle devlet teşkilatındaki bozulmalar devrin aydınlarını, devlet görevlilerini ve tarihçilerini bu tür eserler yazmaya yönlendirmiştir.

Bu tür eserlerden ilki, Kanunî devri vezir ve sadrazamlarından olan **Lütfi Paşa**'nın yazdığı **Asâfnâme**'dir. Burada yüksek devlet memurlarının görev ve sorumlulukları anlatılmıştır²⁶.

Bu tür eser yazan diğer bir yazar **Hasan Kâfi**'dir. Bu konuda Arapça bir eser yazmıştır. Eserinde hükümet düzenlerini, devlet yönetiminde danışma ve

²² Yolalıcı, aynı eser, 109-110; Peçevî İbrahim Efendi, Peçevî Tarihi, Hız. Bekir Sıtkı Baykal, 2 cilt, Kültür Bakanlığı Y., Ankara 1999.

²³ Yolalıcı, aynı eser, 110-112; Katip Çelebi'den Seçmeler, Hız. Orhan Şaik Gökyay, 3 cilt, MEB. Y., İstanbul 1991.

²⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Camiü'd-Düvel Osmanlı Tarihi (1299-1481), Haz. Ahmet Ağırakça, İnsan Y., İstanbul 1995.

²⁵ Babinger, aynı eser, 251-255.

²⁶ Babinger, aynı eser, 89-91.

hazırlanmanın yararlarını, savaş silahlarını öğrenmenin lüzumunu, diğer devletlerle yapılacak antlaşmalarda dikkat edilecek hususları vs. ele almıştır²⁷.

Teşkilat tarihçiliği konusunda en önemli eser bırakan kişi **Koçi Bey**'dir. IV.Murat'ın müşaviri ve mahremi olan Koçi Bey, hem IV.Murat'a, hem de Sultan İbrahim'e risaleler sunmuştur. IV.Murat'a sunduğu risalede, Osmanlıların büyüme ve ilerlemesi, sonra gerilemenin nedenleri, sonra da bu bozuklukların düzeltilme yolları açıklanmıştır. Belki IV.Murat, müşavirinin akılcı görüşlerini uygulamak istemişse de, erken ölümü buna engel olmuştur. Koçi Bey, İbrahim'e de bir risale sunmuşsa da, bu risale daha çok öğretici niteliktedir. Türklerin Monteskiyö'sü olarak Batılılarca anılan Koçi Bey'in risaleleri günümüzde de yayınlanmıştır²⁸.

Teşkilat tarihçiliği konusunda yazılmış bir eser de yazarı bilinmeyen **Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn** adlı eserdir. 52 bâbda yazılan eserde, her bâbda bir bozukluk ve düzeltilme yolları gösterilmiştir²⁹.

Siyasi tarih alanında eserler yazan **Kâtip Çelebi**, teşkilat tarihçiliği üzerine de iki önemli eser bırakmıştır. Bu konudaki eserlerinden ilkinde, duraklamanın nedenleri ve düzeltilme yolları gösterilmiştir. İkinci eserinde ise müspet bilimlerin yararları, hoşgörünün gereği, taassubun zararları, esrar, kahve, eğlenme gibi münakaşa edilen konulardaki görüşlerini dile getirmiştir³⁰.

c)XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Tarihî Coğrafya ve Seyahatname Türünde Yazılmış Eserler

Osmanlıların bu yüzyıllarda bir cihan devleti olması, bu iki türde de eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Denizcilik konusunda eser yazan ve haritalarıyla ünlü olan en önemli kişi **Pirî Reis**'tir. Ünlü bir denizci olan Pirî Reis, denizciliği yanında eserler de bırakmıştır. En önemli eseri **Kitâb-ı Bahriye**'dir. Eserinde Ege ve Akdeniz kıyılarındaki şehirler ile adaların haritaları ve tanımları vardır. Bu eser aynı zamanda bir deniz kılavuzudur. Eser aslen 858 sayfa ve 223 haritadan ibarettir. Eserin az bir kısmı basılmıştır. Onu dünyada ünlü yapan diğer önemli eserleri ise çizdiği **iki dünya haritası**dır. 1513'te yaptığı dünya haritasının çoğu kaybolmuş olup, sadece Atlas Okyanusu'nun iki tarafını gösteren bölüm günümüze ulaşmıştır. Bu harita bir Türk tarafından yapılan en mükemmel ve en önemli coğrafi belgedir. 1528'de yaptığı ikinci dünya haritasının da günümüze ulaşan kısmı Kuzey Amerika'nın Doğu kıyıları, Antil ve Grönland adalarının bulunduğu kısımdır.

²⁷ İpşirli, Mehmet, "Usûlü'l-Hikem fî Nizâmü'l-Âlem", Tarih Enstitüsü Dergisi, S.10-11(1981), 239-278.

²⁸ Yolalıcı, aynı eser, 114-115; Koçi Bey Risalesi, Hrz. Zuhuri Danişman, MEB.Y., İstanbul 1993.

²⁹ Bkz. Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Yay. Yaşar Yücel, Ankara Ün. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Y., C.II-III, Ankara 1980-1981.

³⁰ Yolalıcı, aynı eser, 116/117.

Henüz Amerika kıtasının yeni keşfedildiği bir zamanda yapılmasına rağmen, genellikle iki haritada doğru çizilmiştir³¹.

Gerek tarihi coğrafya, gerekse seyahatname türünde eser bırakan diğer bir kişi de, yine ünlü bir denizci olan **Seydi Ali Reis**'tir. Tarihi coğrafya konusundaki eserinin adı kısaca **Muhit**'tir. Burada denizcilikle ilgili bilgiler, Hindistan sahilleri, Hint Denizi'ndeki adalar, deniz yolları, Amerika kıtası gibi konularda bilgiler vardır. Seyahatname türündeki eseri ise **Mir'âtü'l-Memâlik**'tir. Burada Süveyş Kaptanı olarak Hindistan'a yaptığı sefer, savaşları, fırtınalar, Hindistana varışı, Hindistan'dan kara yolu ile Osmanlı ülkesine dönüşü ve geçtiği yerler hakkında çeşitli bilgiler anlatılmaktadır. Her iki eserde günümüzde çevrilerek basılmamıştır³².

Katip Çelebi coğrafya alanında da bir eser yazmıştır. **Cihânumâ** adındaki bu eserini iki kez hazırlamıştır. İlk tertip Cihânumâ'da denizlerden, nehirlerden, adalardan, karalardan, alfabetik sıra ile şehirlerden ve XIII. Yüzyıldan sonra keşfedilen yerlerden bahsedilmektedir. Ancak Batı kaynaklarına yeterince ulaşamadığından bu ilk tertibi yarıda bırakmıştır. Bazı Batı kaynaklarına ulaştıktan sonra ikinci tertip Cihânumâ'yı yazmaya başlamıştır. Burada da coğrafi bilgiler, Macellan'ın keşifleri, Japonya ve Asya ülkeleri anlatıldıktan sonra, İslam sahasındaki ülkeler ve şehirler Doğu'dan Batı'ya doğru tanıtılmaktadır. Bu eserini de Osmanlı ülkesinin Doğu sınırlarına getirdikten sonra, ölümü nedeni ile tamamlayamamıştır³³.

Hiç şüphesiz Türk tarihinin en ünlü seyyahı **Evliya Çelebi**'dir. Çeşitli ülkeleri ve şehirleri gezerek, meşhur seyahatnamesini hazırlamıştır. 10 ciltlik bu eser, coğrafya bilgisi, tarih, etnografya, folklor, binalar, yollar, kültür ve dil bakımından en önemli kaynaktır. Son zamanlarda 10 cilt halinde yayınlanmıştır³⁴.

d) XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlılarda Tarih Yazıcılığı ve Diğer Kaynaklar

XVIII. Yüzyıldan itibaren Osmanlı toplum hayatında önemli değişme ve gelişmeler yaşandı. Bu gelişmeler tarihçiler ve kaynaklar üzerinde de görüldü.

Bu gelişmelerin en önemlilerinden biri, Divân-ı Hümâyûn'a bağlı **Vekâyi'nüvis'lik kurumunun** kurulmasıdır. Böylece 1922 yılına kadar sürecek olan bir kurum ortaya çıkmıştır. Bu kuruma atanan Vekâyi'nüvisler, devirlerinin olaylarını birbirinin devamı olarak kaleme almışlardır. Böylece kesintisiz bir tarih kaynağı sunmuşlardır. Vekâyi'nüvislerin sayıları toplam 29 kişidir. Önceleri ne işittilerse, ne buldularsa yazmışlardır. III.Selim'den sonra arşivlere inme imkanını

³¹ Yolalıcı, aynı eser, 117-119; Ufetinan, Pirî Reis'in Hayatı ve Eserleri, TTK.Y., Ankara 1974, 17-42; Pirî Reis, Kitâb-ı Bahriye, Hız. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, Basım yeri ve yılı yok.

³² Yolalıcı, aynı eser, 119-120.

³³ Katip Çelebi'den Seçmeler, MEB. Y., C.1, 44-48; Babinger, aynı eser, 217 ve 219-220.

³⁴ Yolalıcı, aynı eser, 120-121; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Bankası Y., 10 cilt, İstanbul 1996-2004.

da bulmuşlardır. Nitekim gerek **Cevdet Paşa**, gerekse **Abdurrahman Şeref** bu nedenlerle mükemmel tarih eserleri kaleme almışlardır. Bu eserlerin bir kısmı günümüzde basılarak yayınlanmıştır³⁵.

Bu yüzyılların diğer bir kaynak türü **sefaretnamelerdir**. Gerek geçici elçilerin, gerekse daimi elçilerin tuttıkları raporlar tarzında eserlerdir. Günümüze ulaşan sefaretname sayısı 45 civarındadır. Bazılarında pek yararlı olmayan bilgiler varsa da, bazıları ise Osmanlı devlet adamlarının yararlanacağı bilgilerle doludur. Hatta uzun yıllar Osmanlılar için, Avrupa ile ilgili bilgi veren tek kaynak olma özelliğini taşımışlardır. Dolayısıyla sefaretnameler, dış ülke ve devletlerin siyasi, askeri, coğrafi, nüfus, ticari, zirai, sanayi ve kültürel durumlarını ve faaliyetlerini aksettiren en önemli ve orijinal tarih belgeleridir. Bir kısmı günümüzde yayınlanmıştır³⁶.

XIX. Yüzyıldan itibaren yeni kaynak türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri **Salnâmelerdir**. Üç tip salnâme yayınlanmıştır. **Devlet salnâmeleri** 1847 yılından itibaren çıkmaya başlamıştır. Bunların sayısı 68 adet olup, en son 1915 yılına aittir. Devlet salnâmelerinde, Osmanlı padişahlarının biyografileri, takvimler, meclisler, nezaretler, okullar ve vilayetler gibi konularda bilgiler vardır. 7 Nezaretçe çıkarılan **Nezaret Salnâmeleri**'nin toplam sayısı 46 adettir. Bu Nezaretler Harbiye, Ticaret ve Nâfia, Hariciye, Bahriye, Maarif, Maliye Nezaretleri ile Şeyhülislamlık makamıdır. Üçüncü salnâme tipi **Vilayet Salnâmeleri**'dir. 1865 yılından itibaren çoğu vilayetlerce çıkarılmıştır. Toplam vilayet salnâmesi sayısı 527'dir. Bu salnâmeleri çıkarmak amacı ile de vilayet matbaaları kurulmuştur. Vilayet salnâmeleri, ait oldukları vilayetlerin idari, mahalli tarih, üretimi, eğitimi, nüfusu vs. gibi konularda önemli bilgiler sunan vazgeçilmez kaynaklardandır³⁷.

XIX. Yüzyılın yeni bir kaynak türü de **gazeteler ve dergilerdir**. Osmanlı ülkesinde ilk çıkan gazeteler yabancı dilde yayınlanan ve yabancıların çıkardığı gazetelerdir. Osmanlı Devleti'nin çıkardığı ilk gazete ise **Takvim-i Vekayi**' denilen resmi gazetedir. Tanzimat döneminde ise özel gazeteler hızla yaygınlaşmıştır. **Tercüman-ı Ahval**'le başlayan özel gazetecilik, **Muhbir**, **Sabah**, **İkdam**, **Tercüman-ı Hakikat** vs. gibi gazetelerle devam etmiştir. Böylece zamanımızın vekayi'nüvisleri olan gazete ve dergiler, artık tarih için önemli bir kaynak olmuştur. Hem olayları kronolojik olarak takip etme, hem de aynı konuda değişik gazetelerden yararlanma imkanı vermesi açısından gazeteler tarih yazarları için önemli bir kaynak olmuştur³⁸.

XIX. Yüzyılda ortaya çıkan diğer pek çok kaynak türü daha vardır. Bunların en önemlileri merkezde kurulan meclisler ile taşradaki meclislerin

³⁵ Yolalıcı, aynı eser, 121-126; Küttükoğlu, Bekir, Vekayi'nüvis-Makaleler, İstanbul 1994, 103-138.

³⁶ Yolalıcı, aynı eser, 126-130; Unat, Faik Reşit, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, TTK.Y., Ankara 1992.

³⁷ Yolalıcı, aynı eser, 133-135; Ertuğ, Hasan Refik, "Osmanlı Devrinde Salnâmeler", Tarih Mecmuası, S.8, 15-22 ve S.9, 10-16.

³⁸ Yolalıcı, aynı eser, 135-149; İnuğur, M.Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, Der Y., 3. basım, İstanbul 1993.

tutanakları, Mebusan ve A'yân Meclisleri'nin zabıtları, merkez ve taşra belediyelerinin tutanaklarıdır. Bu tür kaynaklar da tarih için, tarihçiler için çok önemli kaynaklar olma özelliklerine sahiptirler.

e)Şer'iyye Sicilleri

Şer'iyye mahkemelerinde tutulan kayıtlar da önemli kaynaklar arasındadır. Bu tür defterlere **Şer'iye Sicil Defteri** adı verilmektedir. Bu defterlerde ayrıca merkezden gelen yazılarda kayıtlıdır. Sicil defterleri, mahalli kültür, idari, mali, folklor ve sosyal tarih açısından birinci derecede önemli belgelerdir. Özellikle hukuk tarihi açısından önemli olduğu kadar, ekonomi ve sosyal tarih açısından da ihmal edilmeyecek kaynaklardır. Başka belgelerde bulamayacağımız meslekler, üretilen ürünler, fiyat hareketleri, geçim kaynakları gibi hususlar bu defterlerden öğrenilmektedir. Bu defterlerin toplam miktarı 30.000 civarındadır³⁹.

f)Arşiv Belgeleri

Bunlar devlet eliyle yazılmış, tarihe miras bırakmak amacını taşımayan, ancak bir ülkenin ve devletin tapusu hükmünde olan kayıtlardır. En zengin arşivler **Osmanlı Arşivi** ile **Cumhuriyet Arşivi**'dir. Ayrıca her Bakanlık, kurum ve dairelerin de arşivleri vardır. Ayrıca taşrada belediye, tapu, defterdarlık, milli eğitim vs. gibi yönetimlerin de arşivleri bulunmaktadır. Arşivler olamasa, tarihteki pek çok olayları aydınlatmak mümkün değildir.

Osmanlı Arşivi'nde arşiv belgeleri Defterler ve Belgeler olarak iki türdedir. Defterler, Sadrazamlık, maliye, defterhane, nezaret defterleri diye sınıflandırılmıştır. Belgeler de Tanzimat öncesi ve sonrası olarak tasnif edilmiştir. Arşivde bulunan defterlerin ve belgelerin ancak bir kısmı kataloglanmıştır. Tasnif işlemleri devam etmektedir.

Arşivler, her türlü araştırma ve incelemelerde ilk elden kaynak olma özelliğini taşır. Ana kaynak durumunda olan arşivlere dayanmayan hiçbir araştırma eseri objektif bir eser değildir. Her tarihçi ve araştırmacı çalışmalarında mutlaka arşivlere başvurmak zorundadır⁴⁰.

III. Sonuç

Türk Tarihi zengin kaynaklara sahiptir. Her ne kadar Orta-Asya Türk Tarihi ile ilgili yazılı kaynaklar az olmakla beraber, müzelik malzemeler fazladır. Türk Tarihi'nin ilk önemli yazılı kaynağı Orhun Kitabeleri'dir. Orta-Asya ile ilgili en önemli yazılı kaynaklar ise Çin kayıtlarıdır.

³⁹ Yolalıcı, aynı eser, 130-133; Şer'iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, C.1, İstanbul 1988, 12-50.

⁴⁰ Yolalıcı, aynı eser, 149-161; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:5, Ankara 1992.

İslamiyet sonrası dönemde ilk önemli yazılı kaynaklar Karahanlılara aittir. Daha sonra Uygurlar, Gazneliler ve Harzemşahlarla ilgili yazılı kaynaklar ve müzelik malzemelere ulaşılmaktadır. Selçuklularla ilgili çok kaynak bulunmaktaysa da, bu kaynakların çoğu günümüze ulaşmamıştır.

Türk Tarihi'nin hem çeşitlilik, hem çokluk, hem yeni kaynak türleri açısından en zengin dönemi Osmanlılar dönemidir. Bu dönemde önce menâkıpname, şehname, gazavatname türünde başlayan tarih yazıcılığı, daha sonra vekâyi' name, teşkilat, tarihi coğrafya, biyografi, seyahatname, Tevârih-i Âl-i Osman türünde olarak devam etmiştir. Bu konularda çok sayıda eser bulunmaktadır.

Özellikle XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda tarih kaynaklarında çeşitlilik artmıştır. Yeni kaynak türleri ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin en önemlilerinden biri Vekâyi'nüvislik kurumunun kurulmasıdır. Böylece 1922 yılına kadar sürecek olan kesintisiz tarih yazıcılığı başlamıştır. Tayin edilen 29 vekâyi'nüvis ile, pek çok eser ortaya konmuştur. Özellikle bunlardan Cevdet Paşa ve Abdurrahman Şeref, mükemmel eserler kaleme almışlardır.

Bu yüzyıllarda sefaretnameler, salnameler ve gazeteler yepyeni kaynak türleridir. Özellikle gazete ve dergiler tarih için önemli bir kaynak olmuştur. Ayrıca kurulan meclisler, Mebusan ve A'yan Meclisleri, mahalli kurumların belgeleri tarih için önemlidir.

Şer'îye sicilleri ise, idari, mali, folklor ve sosyal tarih açısından kıymetlidir. Bu tür kaynaklarda, bölgesel fiyat hareketleri, meslekler, giyim-kuşam gibi hususlar bulunmaktadır.

Türk tarihinin en önemli kaynakları hiç şüphesiz Arşiv belgeleridir. Osmanlı Arşivi bu konuda en zengin arşivlerdendir. Ayrıca her bakanlığın ve kurumun da arşivleri vardır. Mahalli yönetim ve kurumların arşivleri de önemlidir.

Sonuç olarak, Türk Tarihinin kaynakları günümüze yaklaştıkça her bakımdan zenginleşmektedir. Bu zengin kaynak türlerinin günümüz Türkçesi'ne çevrilmesi en önemli zorunluluktur. Bu yerine getirilmediği sürece bu kaynaklardan yararlanmak çok sınırlı olacaktır.